Tom 17/2025, ss. 113-141
ISSN 0860-5637
e-ISSN 2657-7704
DOI: 10.19251/rtnp/2025.17(6)
www.rtnp.mazowiecka.edu.pl

Karolina Maciaszek
badacz niezależny
supernak.karolina@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-8606-810X.

Na drodze do poznania prawdy – jeszcze raz o Szczerbcu

On the path to knowing the truth – once again about Szczerbiec, Polish ceremonial sword

Streszczenie
Szczerbiec jako miecz koronacyjny królów polskich należy do najważniejszych zabytków Polski. Celem artykułu jest uporządkowanie wiedzy na temat teorii o autentyczności i pochodzeniu słynnego miecza. Od XIX do XXI w. teorie na temat Szczerbca niezwykle ewoluowały. Artykuł zawiera przede wszystkim argumenty, przybliżające do prawdy o tym, dla jakiego władcy wykonano miecz. Wiele wskazuje na to, że był to książę Bolesław I Mazowiecki, syn Konrada Mazowieckiego.

Słowa kluczowe: Szczerbiec, książę mazowiecki Bolesław I, książę wielkopolski Bolesław Pobożny, Żydzi w Płocku, miecz koronacyjny królów Polski

Abstract
Szczerbiec, as the coronation sword of Polish kings, is one of the most important monuments in Poland. The aim of this article is to systematize the knowledge about theories about the authenticity and origin of the famous sword. From the 19th to the 21st century, theories about Szczerbiec have evolved greatly. The article focuses primarily on arguments that bring us closer to the truth about the ruler for whom the sword was made. Much indicates that it was Duke Bolesław I of Masovia, the son of Konrad Masovia.

Keywords: Duke of Masovia Bolesław I, Duke of Greater Poland Bolesław the Pious, Szczerbiec, Jews in Płock, Coronation Sword of the Kings of Poland

Wprowadzenie

Szczerbiec, jako miecz koronacyjny królów polskich, należy do najważniejszych zabytków Polski. Będąc jedynym zachowanym polskim *regalium* koronacyjnym, zawiera w sobie ogromny ładunek emocjonalny. Celem artykułu jest uporządkowanie wiedzy na temat teorii o autentyczności, pochodzeniu i przeznaczeniu miecza.

Miecz, zwany Szczerbcem, stał się jednym z polskich symboli koronacyjnych. Legenda łączy miecz z Bolesławem Chrobrym, został on jednak wykonany w wieku XIII. Zniszczenie korony i innych insygniów na początku XIX w. sprawiło, że to na Szczerbiec spłynął splendor i majestat Królestwa Polskiego, zawarty w Regaliach Koronnych[1].

[1] J.N. Sadowski, *Miecz koronacyjny polski „Szczerbcem" zwany*, „Rozprawy Akademii Umiejętności. Wydział Historyczno-Filozoficzny", seria II, 5 (1894), s. 62–121; M. Gumowski, *Szczerbiec. Polski miecz koronacyjny*, „Małopolskie Studia Historyczne" 2 (1959) z. 2/3, s. 5–6; A. Nadolski, *Szczerbiec. Próba analizy bronioznawczej*, „Acta Archeologica Lodziensia" 17 (1968), s. 105–124; S.K. Kuczyński, *Pieczęcie książąt mazowieckich*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1978, s. 224; M.K. Barański, *Dynastia Piastów w Polsce*, Warszawa 2005, s. 391–392. Zob. też: M. Morelowski, *Szczerbiec, autentyczność, datowanie, źródła sztuki*, „Sprawozdania Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego", seria A, 15 (1960), s. 101–103; M. Walicki, *Wyposażenie artystyczne dworu i Kościoła*, [w:] *Sztuka polska przedromańska i romańska do schyłku XIII wieku*, t. 1, cz. 1, red. tenże, Warszawa 1971, s. 300–301; *Miecz sprawiedliwości, wtórnie koronacyjny królów polskich, tzw. Szczerbiec, XII (?)*, [w:] *Sztuka polska przedromańska…*, t. 1, cz. 2, red. tenże, Warszawa 1971, s. 717; A. Adamczuk, *Szczerbiec – miecz sprawiedliwości. Próba analizy ikonologicznej*, „Roczniki Humanistyczne" 60 (2012) z. 4, s. 131.

Do polskiego insygnium koronacyjnego przylgnęła tradycja kreująca go na oręż bojowy pierwszego króla. Związany jest z nim jeden szczególny moment wojennych dziejów Bolesława Chrobrego – zdobycie Kijowa w 1018 r. Tryumf kijowski wrósł w legendę Bolesławowskiego miecza i utrwalił się w jego nazwie Szczerbiec – rzekomo od rycerskiego gestu szczerbienia bramy zdobywanego grodu[2]. W czasie zajmowania Kijowa także Bolesław Śmiały miał uderzyć mieczem w tamtejszą Złotą Bramę, co symbolizowało rycerski obyczaj podkreślający opanowanie miasta. Gall Anonim nie pisał o wyszczerbieniu miecza przy tej okazji[3], zaś Wincenty Kadłubek odnotował, że po zajęciu Kijowa, na Złotej Bramie miasta Bolesław wyrzezał wielokrotnym uderzeniem miecza znak graniczny[4].

Wersję Galla streszczają, bez opuszczenia żadnego istotnego szczegółu, dwie kroniki śląskie z XIV w., tj. *Kronika polsko-śląska* z około 1300 r. i *Kronika książąt polskich* z końca wieku[5].

Nazwa „Szczerbiec" pojawiła się dopiero w wieku XIV[6]. Informacja o wyszczerbieniu znajduje się w *Kronice wielkopolskiej*,

[2] M. Rokosz, *Polskie insygnia koronacyjne w średniowiecznych fabułach*, [w:] *Imagines potestatis. Rytuały, symbole i konteksty fabularne władzy zwierzchniej. Polska X–XV w. (z przykładem czeskim i ruskim)*, red. J. Banaszkiewicz, Warszawa 1994, s. 213.

[3] *Galla Kronika*, wyd. A. Bielowski, [w:] *Monumenta Poloniae Historica* (dalej: MPH), t. I, Lwów 1864, s. 402–403, 419–420; Anonim tzw. Gall, *Kronika polska*, przekł. R. Grodecki, wstęp i oprac. M. Plezia, Wrocław–Warszawa–Kraków 2008, s. 22–23, 48–49; M. Rokosz, *Legenda Szczerbca*, „Studia Historyczne" 31 (1988) z. 1 (120), s. 8; M. Plezia, *Legenda o Szczerbcu Chrobrego*, [w:] *Wyobraźnia średniowieczna*, red. T. Michałowska, Warszawa 1996, s. 195. Zob. także: K. Szajnocha, *O „łaźni" Bolesława Chrobrego. Kopia hussarska. Szkice historyczne*, Lublin–Łódź 1918, s. 3; s. Zakrzewski, *Bolesław Chrobry Wielki*, Lwów–Warszawa–Kraków 1925, s. 302–303; T. Grudziński, *Ze studiów nad kroniką Galla. Rozbiór krytyczny pierwszej księgi*, „Zapiski Towarzystwa Naukowego w Toruniu" 17 (1952) z. 3–4 (og. zb. 151–152), s. 89–91 i s. 91, przyp. 57.

[4] *Magistri Vincentii Chronicon Polonorum = Mistrza Wincentego Kronika Polska*, wyd. A. Bielowski, Lwów 1872, s. 87–88; Mistrz Wincenty (tzw. Kadłubek), *Kronika polska*, przeł. i oprac. B. Kürbis, indeks sporządziła D. Zydorek, Wrocław–Warszawa–Kraków 1992, s. 56–58.

[5] *Kronika polska (Chronica Polonorum)*, wyd. L. Ćwikliński, [w:] MPH, t. III, Lwów 1878, s. 618; *Kronika książąt polskich (Chronica principum Poloniae)*, wyd. Z. Węclewski, [w:] MPH, t. III…, s. 440; M. Plezia, *Legenda*…, s. 197.

[6] E. Sulimczyk-Swieżawski, *Epopeja ludowa o Chrobrym i jego Szczerbcu*, „Przegląd Bibliograficzno-Archeologiczny" 2 (1881), s. 194–195; M. Gumowski, *Szczerbiec*…, s. 6.

która także niejako kodyfikowała dotychczasową legendę[7]. W rozumieniu *Kroniki wielkopolskiej*, Szczerbiec to miecz, który dla Chrobrego został przyniesiony przez anioła, używany przez wszystkich polskich „królów" na wojnach i pomagający zwyciężać zawsze nieprzyjaciół. To ten sam miecz, którym Chrobry, zdobywając Kijów, uderzył w Złotą Bramę. W taki sposób, w kilkadziesiąt lat po wejściu w skład klejnotów koronnych, dookoła miecza osnuła się legenda, cofająca jego powstanie do początku XI w. i łącząca z nim wypadki, z którym nie miał nic wspólnego[8]. Kronikarz wielkopolski wprowadził do przekazanej mu przez poprzedników legendy istotne zmiany, przenosząc ze sfery historycznej lub prawno-geograficznej anegdoty w dziedzinę fantastyki i – co bardzo ważne – nadał mu konkretną nazwę, przytaczając jego polską etymologię[9].

Legendą o Szczerbcu zajął się także Jan Długosz. W *Rocznikach* streścił w zasadzie wersję Galla. Długosz pomylił datę wypadków, gdyż zamiast pod 1018 r., przedstawił informacje o mieczu 10 lat wcześniej[10]. Jan Długosz jako pierwszy użył nazwy „Szczerbiec" dla określenia miecza koronacyjnego w opisie intronizacji Kazimierza Jagiellończyka[11]. Miecze, którymi posługiwali się Bolesławowie, mogły wejść w skład insygniów koronacyjnych. Z pewnością takim insygnium do koronacji posługiwał się Bolesław Szczodry, gdyż jest on widoczny na jego tzw. królewskim

[7] *Kronika wielkopolska*, wyd. B. Kürbis, [w:] *Monumenta Poloniae Historica seria nova*, t. VIII, Warszawa 1970, s. 16–18; *Kronika wielkopolska*, przetł. K. Abgarowicz, wstęp i komentarze oprac. B. Kürbisówna, Warszawa 1965, s. 71–74. Zob. także: M. Rokosz, *Legenda Szczerbca…*, s. 10.

[8] O. Ławrynowicz, *Treści ideowe broni rycerskiej w Polsce wieków średnich*, „Acta Archaeologica Lodziensia" 51 (2005), s. 40; O. Balzer, *Skarbiec i archiwum koronne w dobie przedjagiellońskiej*, Oświęcim 2016, s. 53.

[9] M. Rokosz, *Legenda Szczerbca…*, s. 10; M. Plezia, *Legenda…*, s. 198.

[10] *Joannis Dlugossii Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae*, editionem curavit et introductionem scripsit J. Dąbrowski, lib. 2, Varsoviae 1964, s. 261; *Jana Długosza Roczniki czyli Kroniki Sławnego Królestwa Polskiego*, tłum. s. Gawęda, Z. Jabłoński, A. Jochelson, J. Radziszewska, K. Stachowska, A. Strzelecka, ks. 2, Warszawa 1962, s. 334; M. Plezia, *Legenda…*, s. 198.

[11] *Joannis Dlugossii Annales…*, cons. ed. K. Baczkowski, M. Kowalczyk, J. Mruk, K. Ożóg, Cz. Pirożyńska, D. Turkowska, J. Wyrozumski, lib. 12, Cracoviae 2003, s. 46–47; *Jana Długosza Roczniki…*, przekł. J. Mrukówna, weryfikacja przekł. J. Wyrozumski, K. Ożóg, ks. 12, Warszawa 2004, s. 51–52; s. Tomkowicz, *Szczerbiec*, Kraków 1928, s. 12.

denarze[12]. Kazimierz Krotoski uważał, że miecz o Złotą Bramę wyszczerbił Bolesław Śmiały, a z tego powodu, iż w pamięci ludzi pamiętających tego władcę, tylko Bolesław Chrobry mógł mu dorównywać, dlatego to temu ostatniemu monarsze przypisano czyny jego imiennika[13].

Cały zespół regaliów, w tym i ten pierwotny Szczerbiec, został wywieziony po koronacji na króla Polski przez Wacława II i zaginął. W krakowskim skarbcu zachowało się jedynie berło. Na koronację Władysława Łokietka w 1320 r. potrzeba było zamówić nowe insygnia. Dołączony do nich został, odziedziczony po którymś z Piastów, romański miecz ceremonialny, w późniejszym czasie utożsamiany ze Szczerbcem i to on przetrwał do naszych czasów[14]. Miecz użyty przy koronacji Łokietka nie ma nic wspólnego ani z Bolesławem Chrobrym, ani ze Złotą Bramą w Kijowie[15], która powstała po wizycie władcy w tym grodzie, niewcześniej niż w roku 1037[16]. Długosz napisał, że do koronacji użyto insygniów przeniesionych z Gniezna, choć imiennie nie nazywa Szczerbca, wymieniając korony, jabłko, berło i *inne insygnia królewskie*[17]. W nauce ugruntowało się jednak przekonanie, że były to klejnoty nowe, zwłaszcza korona[18].

Po koronacji Władysława Łokietka Szczerbiec złożono do skarbca katedry krakowskiej, skąd – jeszcze w XIV w. – przeniesiono insygnia koronacyjne do skarbca w pomieszczeniach zamku wawelskiego. W 1370 r. precjoza zostały wywiezione na Węgry

[12] M. Rożek, *Polskie koronacje i korony*, Kraków 1987, s. 47–48; A. Adamczuk, *Szczerbiec*…, s. 132.

[13] K. Szkaradek-Krotoski, *Św. Stanisław biskup i jego zatarg z królem Bolesławem Śmiałym. Przyczynek do walki kulturalnej w Polsce z końcem XI. wieku*, Lwów 1905, s. 79–80. Zob. także: E. Sulimczyk-Swieżawski, *Epopeja*…, s. 106.

[14] J. Lileyko, *Regalia polskie*, Warszawa 1987, s. 63; A. Adamczuk, *Szczerbiec*…, s. 133; O. Balzer, *Skarbiec*…, s. 52.

[15] M. Gumowski, *Szczerbiec*…, s. 8; M. Plezia, *Legenda*…, s. 195–196.

[16] F. Rawita-Gawroński, *Kijów: legendy, podania, dzieje. Studya i szkice historyczne*, serya III, Kijów–Warszawa 1915, s. 148.

[17] *Joannis Dlugossii Annales*…, cons. ed. Z. Budkowa, I. Garbacik, A. Kamiński, s. Mikucki, J. Mitkowski, M. Plezia, K. Pieradzka, W. Semkowicz-Zaremba, lib. 9, Warszawa 1978, s. 108; *Jana Długosza Roczniki*…, tłum. J. Mrukówna, ks. 9, Warszawa 1975, s. 134; M. Rokosz, *Polskie insygnia*…, s. 211.

[18] M. Rokosz, *Polskie insygnia*…, s. 211.

przez króla Ludwika, skąd powróciły w roku 1412. W momentach zagrożenia Krakowa Szczerbiec opuszczał Wawel, znajdując schronienie na Spiszu, Śląsku, w Częstochowie czy Warszawie[19].

1. Autentyczność Szczerbca

W 1794 r. Kraków został zajęty przez Prusaków, a skarbiec, w tym Szczerbiec, został zrabowany. Koleje jego losów od chwili, kiedy zniknął po splądrowaniu skarbca przez Prusaków, opisał Jan Nepomucen Sadowski[20], który także próbował objaśnić napisy na rękojeści miecza i określić czas jego pochodzenia. W 1792 r. odbyła się z polecenia króla lustracja insygniów królewskich pod przewodnictwem Tadeusza Czackiego, członka „Komisyi Rzeczypospolitej Skarbu Obojga Narodów". Z lustracji tej dochował się opis Szczerbca dokonany przez Jacka Przybylskiego, bibliotekarza uniwersyteckiego w Krakowie. Zaopatrzony w szkicowe rysunki, opis kopiował dokładnie napisy umieszczone na gałce, rękojeści i jelcach miecza. Po zniknięciu insygniów po zajęciu Krakowa przez zaborców, Szczerbiec został ujawniony w 1819 r. w Warszawie w posiadaniu księcia Dymitra Łabanowa-Rostowskiego. Ów Rosjanin sprzedał go zbieraczowi, księciu Anatolowi Demidowowi do jego zbiorów w San Donato pod Florencją, aż w 1878 ukazał się on na wystawie paryskiej już jako własność Aleksandra Bazylewskiego, od którego nabył go w 1884 r. dwór rosyjski do Ermitażu petersburskiego. Zasługą J.N. Sadowskiego jest stwierdzenie, że jest to oryginał polskiego miecza koronacyjnego, zgodny z opisem J. Przybylskiego, a tam, gdzie między nim a opisem występują

[19] Z. Żygulski jun., *Broń w dawnej Polsce na tle uzbrojenia Europy i Bliskiego Wschodu*, Warszawa 1982, s. 89; A.R. Juszczak, *Statut kaliski i miecz „Szczerbiec" jako paradygmat i 'niedogodny' świadek ochrony życia i mienia mniejszości żydowskiej w Polsce*, [w:] *W trosce o bezpieczne jutro. Reminiscencje i zamierzenia*, t. 4, red. nauk. A. Stoppel, N. Majchrzak, Poznań 2018, s. 210.

[20] J.N. Sadowski, *Miecz koronacyjny*…, s. 62–69; J. Lileyko, *Regalia polskie*…, s. 70; W. Semkowicz, *Paleografia łacińska*, Kraków 2007, s. 500. Zob. także: F. Kopera, *Dzieje skarbca koronnego czyli insygniów i klejnotów koronnych Polski*, Kraków 1904, s. 18–19, 21, 29, 33–35, 37, 87, 182, 231, 238, 240; tenże, *O napisach na mieczu koronacyjnym królów polskich*, „Wiadomości Numizmatyczno-Archeologiczne" 9 (1917), s. 229.

pewne różnice, są one wynikiem przeróbek, jakim miecz uległ w czasie swych wędrówek w wieku XIX[21].

Szczerbiec został odzyskany z rosyjskiego Ermitażu na podstawie traktatu ryskiego w roku 1924. Po wybuchu wojny w 1939 r., dyrekcja wawelskich zbiorów uznała za konieczne wywiezienie najcenniejszych zabytków za granicę. Opiekunami przedsięwzięcia byli Stanisław Świerz-Zaleski, Józef Polkowski i Bohdan Treter. Po dramatycznej ewakuacji na brudnym galarze i chłopskich furmankach, skarby te przez Rumunię, Francję i Anglię dotarły w 1940 r. do Kanady i zostały zdeponowane w Bank of Montreal w Ottawie i w Muzeum Prowincji Quebec. Z Ottawy część skarbów ze Szczerbcem została przywieziona do Polski statkiem „Krynica" w roku 1959[22]. Obecnie ponownie znajduje się na Wawelu, w Państwowych Zbiorach Sztuki[23].

W kwestii autentyczności Szczerbca, rozważania nad nią skomplikowało odkrycie dokonane w 1853 r. przez Aleksandra Przeździeckiego w bibliotece Radziwiłłów w Nieborowie. Znalazł tam dawny inwentarz skarbca zamkowego w Nieświeżu,

[21] S. Smolikowski, *Opis i rysunek miecza znajdującego się na wystawie paryzkiéj w roku 1878, oraz kilka uwag w sprawie Szczerbca Bolesławowego*, [w:] *W sprawie Szczerbca Bolesławowego*, „Biblioteka Warszawska" 1 (1879), s. 15–25; J. Bryl, *Szczerbiec w świetle ostatnich badań*, Kraków 1881, s. 174, 177; Alkar [A. Kraushar], *Klejnoty koronne polskie*, „Przewodnik Naukowy i Literacki" 24 (1896) z. 1, s. 2–3; W. Semkowicz, *Paleografia*…, s. 500. Książę D. Łabanow-Rostowski miał zakupić Szczerbiec za 4 tys. rubli od nieznanego Ormianina, który znalazł miecz w czasie kampanii serbskiej 1811–1812 w … przydrożnym rowie niedaleko Belgradu – Z. Żygulski jun., *Broń*…, s. 89. K. Askanas uważał, że nieznany sprzedawca, przez którego Ormianin był podstawiony, przedstawił niesamowitą opowieść o zdobyciu miecza, aby ukryć rzeczywistego sprzedającego i nielegalną drogę, jaką Szczerbiec odbył z rąk pruskich do księcia Łabanowa-Rostowskiego. Wielka suma pieniędzy, którą arystokrata zapłacił za miecz najlepiej świadczy, że nabywca zdawał sobie sprawę z jego autentyczności – K. Askanas, *Sztuka Płocka*, Płock 1991, s. 64.

[22] A. Wolański, *Los regaliów polskich*, „Przegląd Powszechny" (dalej: PP) 149 (1921), s. 19–32; M. Morelowski, *Muzealne rewindykacje delegacji polskiej w Moskwie*, „Przegląd Współczesny" 5 (1926) t. 17, nr 48, s. 132–135; tenże, *Szczerbiec*…, s. 101; M. Gumowski, *Szczerbiec*…, s. 5, 18; A.R. Chodyński, *Szczerbiec – miecz koronacyjny królów polskich*, [w:] *Imagines potestatis. Insygnia i znaki władzy w Królestwie Polskim i Zakonie Niemieckim. Katalog wystawy w Muzeum Zamkowym w Malborku 8 czerwca – 30 września 2007 roku*, red. J. Trupinda, Malbork 2007, s. 192; Z. Żygulski jun., *Szczerbiec*, [w:] *Urbs celeberrima. Księga pamiątkowa na 750-lecie lokacji Krakowa*, red. A. Grzybkowski, Z. Żygulski jun., T. Grzybkowska, Kraków 2008, s. 334, 336–339. Zob. także o problemach ze sprowadzeniem z Kanady polskich skarbów dziedzictwa narodowego: S.E. Nahlik, *Grabież dzieł sztuki. Rodowód zbrodni międzynarodowej*, Wrocław–Kraków 1958, s. 302–310.

[23] M. Plezia, *Legenda*…, s. 195; A.R. Chodyński, *Szczerbiec*…, s. 194.

sporządzony w 1740, a w nim bardzo dokładny opis miecza z symbolami czterech ewangelistów i takimi samymi inskrypcjami, jakie ze Szczerbca odpisał w 1792 r. J. Przybylski. Opis zawierał także informację, że miecz został *ze Skarbu Żółkiewskiego przez Królewicza Jakuba JOX Michałowi Radziwiłłowi W.W.Het.W. dany.* Odkrycie A. Przeździeckiego wskazujące, że niegdyś, najpierw u Sobieskich w Żółkwi, a później u Radziwiłłów w Nieświeżu był miecz łudząco podobny do Szczerbca, dopiero w 1881 r. opublikował Józef Łepkowski[24]. Od tej pory zaczęto kwestionować identyczność miecza w Ermitażu z polskim insygnium koronacyjnym. Błąkający się po obcych kolekcjach miecz uznano za „bardzo dokładną kopię" Szczerbca ze skarbca znajdującego się w Nieświeżu. Skarbiec ten w 1812 r. uległ całkowitej grabieży przez wojska carskie i w ten sposób miecz przypominający Szczerbiec miał dostać się w ręce rosyjskich kolekcjonerów. Bardzo sugestywnie przekonywał o tym w 1898 r. Walery Eljasz-Radzikowski, który jednocześnie twierdził, że prawdziwy miecz koronacyjny królów polskich jest dobrze ukryty gdzieś w rękach Polaków, zabezpieczony przed rabunkiem Prusaków w roku 1794[25]. Współcześni znawcy zasadniczo nie podważają autentyczności Szczerbca. Samo jednak istnienie miecza radziwiłłowskiego od czasu do czasu wzbudza niepokój[26]. Dzięki dokumentacji rysunkowej sporządzonej przez J.K. Wernera w 1764 znamy wygląd Szczerbca, miecza koronacyjnego Stanisława Augusta Poniatowskiego, i można porównać różnice występujące na insygnium z miedziorytu wykonanego na polecenie generała Wincentego Krasińskiego w 1819 r., który jawi się jako zbliżona replika naśladująca Szczerbiec[27].

[24] J. Łepkowski, *Szczerbiec*, „Czas" 225 (1881), s. 6–8; J. Lileyko, *Regalia polskie*…, s. 74. Wspomnianych informacji o Szczerbcu nie opublikował dwa lata wcześniej przed J. Łepkowskim K. Kraszewski – zob.: tenże, *W sprawie Szczerbca Bolesławowego*, Warszawa 1879, s. 12–36.

[25] W. Eljasz-Radzikowski, *Szczerbiec, miecz Bolesławowski*, Kraków 1898, s. 16–26, 47–60; tenże, *Korony królów polskich*, „Roczniki Towarzystwa Przyjaciół Nauk Poznańskiego" 26 (1900) z. 2, s. 183–189; A. Wolański, *Los regaliów*…, s. 26–27; J. Lileyko, *Regalia polskie*…, s. 74.

[26] Z. Żygulski jun., *Broń*…, s. 91; J. Lileyko, *Regalia polskie*…, s. 75; A. Nadolski , *Jeszcze raz o Szczerbcu*, „Materiały Muzeum Wnętrz Zabytkowych w Pszczynie" 7 (1992), s. 219; A.R. Chodyński, *Szczerbiec*…, s. 194.

[27] A.R. Chodyński, *Szczerbiec*…, s. 194.

Jak wyżej wspomniano, z 1792 r. pochodzi naśladowcza kopia Szczerbca J. Przybylskiego. Po jednej stronie był napis w połowie zatarty i zasłonięty srebrną blaszką:

+ ISTE · EST · GLAD…
BOLEZLAI DVC…

Po drugiej stronie tekst głosił:

CVM · QVO · EI · D(omi)N(vs) · S · O · S · AVXILI
ETVR · ADVS · PARTES AMEN[28].

Napis na bocznej stronie rękojeści, mówiący o księciu Bolesławie był najważniejszy. W XVIII w. blaszka ta była w połowie oderwana. Na tej oberwanej części były tytuły władcy uwidocznione na kopii nieświeskiej tego miecza, co wprost oznacza, że została odłamana i zagubiona najważniejsza część napisu z tytułem monarchy[29].

2. Dla kogo wykonano Szczerbiec?

Właścicielem miecza był zatem jakiś książę Bolesław, ale który? Sprawa jest trudna do rozstrzygnięcia ze względu na to, że części napisu brakowało już za czasów J. Przybylskiego. Zachował się opis wcześniejszej kopii Szczerbca z czasów Sobieskiego, na której ten napis jest podany w pełniejszej formie: *Iste est gladius principis et haeredis – Boleslai ducis Poloniae et Mazowiae, Lanciciae*, lecz nie mamy pewności, czy przekaz ten jest wierny, tym bardziej, że treść wyrazów uzupełniających jest wysoce podejrzana: naprzód bowiem to *et haeredis* pozbawione jest w tym zdaniu lepszego sensu, a już wprost nie do pomyślenia w tym czasie jest dodatkowy tytuł *et Mazowiae, Lanciciae*[30]. Tytuły te, jakoby

[28] W. Semkowicz, *Paleografia*…, s. 503–504.

[29] M. Gumowski, *Szczerbiec*…, s. 11–13.

[30] W. Semkowicz, *Paleografia*…, s. 504.

księcia polskiego, mazowieckiego i łęczyckiego są jednak niemożliwe do przyjęcia, ponieważ nie istniał żaden Bolesław, który byłby równocześnie księciem wielkopolskim, mazowieckim i łęczyckim. Można podejrzewać, że zamiast DVCIS POLONIAE powinno być PLOCIAE, ale tytuł księcia łęczyckiego jest mylny[31]. Jerzy Lileyko zwrócił jednak uwagę, że książęta tej linii nie używali jeszcze wówczas tytułu książąt płockich[32].

Jeśli chodzi o napisy, to znikły one z czasem na bokach rękojeści, częściowo już zatarte za czasów J. Przybylskiego, zastąpione w początkach XIX w. ozdobnymi listwami złotymi, pojawiły się natomiast nowe podrobione (po 1870 r.) inskrypcje na dodanych blaszkach, umieszczonych na brzeszczocie miecza. Być może uległ także pewnym zmianom napis na gałce. Jedynie napisy na jelcach, na rękojeści i z pewnymi zastrzeżeniami na gałce mogą być dziś brane pod uwagę jako przedmiot studiów epigraficznych[33].

Napisy są następujące:

1. Na gałce miecza:

   REC · FIGVRA · VALET · AD AMOREM · REGVM
   ET · PRINCIPVM · IRAS · IVDICVM

2. Na rękojeści:

   IhOANNES|MMThCVS MARCVS | LVCAS

3. Na jelcach:
   a) QVICVMQVE hEC | NOMI(n)A DEI I SECVM TV | LERI(t)
      NVLLVM PERIC|VLVM | EI OMNINO NOC(e)BIT | CN
   b) CON · CITOMON · EEVE | SEDALAI · EBREhEL[34].

[31] M. Gumowski, *Szczerbiec*…, s. 11–13.

[32] J. Lileyko, *Regalia polskie*…, s. 76.

[33] W. Semkowicz, *Paleografia*…, s. 500; M. Głosek, *Miecze środkowoeuropejskie z X–XV w.*, Warszawa 1984, s. 113

[34] F. Kopera, *O napisach*…, s. 231–232; M. Głosek, *Miecze*…, s. 113; W. Semkowicz, *Paleografia*…, s. 502.

Cały napis nie został należycie wyjaśniony. Pismo na mieczu wykazuje jeszcze romański charakter, przejawiający się w prostej, nieozdobnej kapitale z dodatkiem regularnej uncjały. Napisy na Szczerbcu trzeba uważać za oryginalne i współczesne z wyjątkiem pisma dwóch blaszek na brzeszczocie, które – jakkolwiek dobrze podrobione według istniejącego już na oryginale wzoru – zdradzają się zarówno swym ogólnym wyglądem, jak i pewnymi anachronizmami[35]. Stwierdzenie to – zdaniem Kazimierza Ciechanowskiego – można odnieść do pewnych ośrodków epigraficznych, m.in. zachodnioeuropejskich[36].

Władysław Semkowicz nie zgodził się z J.N. Sadowskim w kwestii chronologii pisma. Autor ten w dłuższym, nie dość trafnym wywodzie paleograficznym, bez powołania się jednak na jakiekolwiek badania, wówczas zresztą, gdy to pisał, jeszcze niedaleko posunięte, uznał pismo występujące na Szczerbcu za produkt epigrafiki zachodniej z początku XIII w. (lata 1200–1230)[37]. Wychodząc jednak z założenia, że wszelkie zmiany w epigrafice na Zachodzie i w Niemczech zjawiały się u nas spóźnione o jakieś 20 lat, przesunął datę pisma miecza na lata 1220–1250. Zarówno ta ocena znamion paleograficznych nie jest dość ścisła, jak i samo założenie o opóźnieniu naszego postępu kulturalnego w zakresie epigrafiki w stosunku do Zachodu nie jest – zdaniem W. Semkowicza – uzasadnione. Pismo takie, jakie spotykamy na Szczerbcu, typowo przejściowe z romańskiego w gotyckie, pojawić się miało na Zachodzie już w drugiej połowie XII w., a pewne przesłanki pozwoliły przesunąć je na ostatnią ćwierć wieku XII. *Cały zaś charakter epigraficzny inskrypcji szczerbcowych nosi jeszcze znamię wybitnie dwunastowieczne*. W ścisłym związku z chronologią napisów pozostała sprawa pierwszego posiadacza Szczerbca[38].

[35] W. Semkowicz, *Paleografia*…, s. 502–503; M. Głosek, *Miecze*…, s. 113.

[36] K. Ciechanowski, *Epigrafia romańska i wczesnogotycka w Polsce*, Wrocław 1965, s. 51–52.

[37] J.N. Sadowski, *Miecz koronacyjny*…, s. 100–105, 110, 114; W. Semkowicz, *Paleografia*…, s. 503.

[38] W. Semkowicz, *Paleografia*…, s. 503.

Do głowni miecza przymocowana jest tarcza herbowa z wizerunkiem Orła Białego na czerwonym tle z emalii[39]. Tarczka ta pierwotnie zdobiła pochwę miecza, a na głownię trafiła według A. Nadolskiego dopiero w roku 1878[40]. Ponadto na bocznych okładzinach trzpienia istniały inskrypcje (obecnie niezachowane), których treść znamy dzięki sporządzonej przez J. Przybylskiego w 1792 r. dokumentacji. Według tejże na jednym boku wykonany był uszkodzony dwuwierszowy napis: *Cum quo ei Dominus S.O.S. auxilietur adversus partes amen*[41]. Podobieństwo głowni Szczerbca do miecza koronacyjnego królów czeskich, datowanego na pierwszą połowę XIV w., jest uderzające. Rękojeść tego miecza jednak nie zachowała się, a obecna pochodzi z wieku XVIII[42].

Z miejscem potencjalnego wykonania Szczerbca wiąże się osoba księcia, dla którego wykonano miecz. Niemiecka literatura widziała w nim dzieło saskie lub powstałe pod wpływem saskim[43]. Zdaniem Stefana M. Kuczyńskiego miecz, symbol władzy książęcej, był importem pochodzącym z przodujących europejskich ośrodków złotniczych[44].

J.N. Sadowski uważał, że Szczerbiec wykonano w pierwszej połowie XIII w. (po 1219 r.), a istniejący kiedyś na mieczu napis wzmiankujący „księcia Bolesława" wskazuje jako jego właściciela księcia sandomierskiego i mazowieckiego Bolesława I, syna Konrada Mazowieckie-go i zarazem stryja króla Władysława Łokietka. Uznał on, że miecz jest prowenien-cji krzyżackiej i to zakonnicy przekazali go bezpośrednio Bolesławowi lub jego ojcu, który umieścił na nim wspomniany zapis i oddał synowi. Następnie przeszedł na brata Bolesława I, Kazimierza kujawskiego, ojca Łokietka, który użył go do koronacji[45]. Wkrótce po artykule J.N. Sadowskiego,

[39] M. Głosek, *Miecze*…, s. 113.

[40] A. Nadolski, *Szczerbiec*…, s. 113; M. Głosek, *Miecze*…, s. 113.

[41] M. Głosek, *Miecze*…, s. 113–114.

[42] B. Tykova, *Korunovační klenoty Království českého*, Praga 1970, ryc. 15; M. Głosek, *Miecze*…, s. 114.

[43] T. Mroczko, *Polska sztuka przedromańska i romańska*, Warszawa 1988, s. 205.

[44] S.K. Kuczyński, *Pieczęcie*…, s. 224–225.

[45] J.N. Sadowski, *Miecz koronacyjny*…, s. 90–116; W. Semkowicz, *Paleografia*…, s. 503; Z. Żygulski jun., *Szczerbiec*…, s. 326–329.

Feliks Kopera zaprzeczył teorii o krzyżackim pochodzeniu miecza, nie kwestionując przy tym czasu jego powstania, który określił pierwszy z wymienionych badaczy[46]. W. Semkowicz zwrócił uwagę, że Bolesław nie używał tytulatury, jakiej można się domyślać z napisów na mieczu. W dokumentach Bolesław Konradowic tytułuje się jako *dux Sandomirie* lub *dux Mazovie*, lecz nigdy *dux Polonie* ani tym bardziej *dux Lancicie*[47]. Tytułu księcia sandomierskiego lub mazowieckiego książę używał także na swoich zachowanych pieczęciach konnych[48]. Za krzyżackim pochodzeniem Szczerbca opowiadał się zaś jeszcze Oswald Balzer[49] i Kazimierz Askanas[50]. Podobnie jak J.N. Sadowski, O. Balzer uważał, że został on przekazany przez Bolesława mazowieckiego w darze Kazimierzowi I, a w spadku dostał go Władysław Łokietek[51].

W tym samym roku, w którym swoją teorię ogłosił F. Kopera, swój pogląd zaprezentował W. Eljasz-Radzikowski. Uznał

[46] F. Kopera, *rec. pracy J.N. Sadowskiego, Miecz koronacyjny polski »Szczerbcem« zwany*, „Kwartalnik Historyczny" 12 (1898), s. 101–107; F. Kopera, *O napisach*…, s. 230; S.K. Kuczyński , *O polskim mieczu koronacyjnym*, „Przegląd Historyczny" 52 (1961) nr 3, s. 562–577; W. Semkowicz, *Paleografia*…, s. 503; Z. Żygulski jun., *Szczerbiec*..., s. 332–333. Teorii o krzyżackim pochodzeniu miecza przeciwny był także K. Askanas – tenże, *Sztuka Płocka*…, s. 65.

[47] W. Semkowicz, *Paleografia*…, s. 504. Jako książę sandomierski Bolesław wystąpił np. w: *Kodeks dyplomatyczny Polski* (dalej: KDPol), t. II, wyd. L. Ryszczewski, A. Muczkowski, Warszawa 1848–1853, nr 9 = *Kodeks dyplomatyczny Małopolski*, t. II (1153–1333), wyd. F. Piekosiński, Kraków 1886, nr 399, a jako książę Mazowsza np.: KDPol, t. II, nr 24; A. Naruszewicz, *Historia narodu polskiego*, t. 3, Kraków 1860, s. 275–276 = *Kodeks dyplomatyczny księstwa mazowieckiego obejmujący bulle papieżów, przywileje królów i książąt mazowieckich nadane tak korporacyji jak i osób prywatnych*, wyd. J.T. Lubomirski, Warszawa 1863 (dalej: KDMaz), nr 5; *Zbiór ogólny przywilejów i spominków mazowieckich*, t. I, wyd. J.K. Kochanowski, Warszawa 1919 (dalej: ZDMaz), nr: 350, 361, 366, 430.

[48] S.K. Kuczyński, *Pieczęcie*…, s. 30, 40, 128, 254; J. Grabowski, *Poczet książąt i księżnych mazowieckich*, Kraków 2019, s. 36.

[49] O. Balzer, *Skarbiec*…, s. 52.

[50] K. Askanas, *O niektórych zabytkach rzemiosła artystycznego epoki romańskiej w Płocku*, „Notatki Płockie" 48 (1968), s. 32; tenże, *Z dziejów sztuki Płocka*, [w:] *Dziesięć wieków Płocka. Wybrane tematy*, red. J. Chojnacki, s. Chrzanowski, L. Grzegorek, S. Kostanecki, M. Sołtysiak, Płock 1969, s. 132; K. Askanas, *Sztuka Płocka*, Płock 1991, s. 63.

[51] O. Balzer, *Skarbiec*…, s. 52. Podobnie T. Żebrowski – por.: tenże, *Stolica książąt mazowieckich i płockich w latach 1138–1495*, [w:] *Dzieje Płocka*, red. nauk. A. Gieysztor, Płock 1973, s. 72.

on, że miecz wykonano dla Bolesława Krzywoustego w I połowie XII stulecia[52].

Marian Gumowski zwrócił uwagę na analogie miecza z późnoromańskim kielichem podarowanym przez Konrada Mazowieckiego katedrze w Płocku**.** Uznał, że oba zabytki powstały w pierwszej połowie XIII w., przed 1237 w Płocku, a pierwszym właścicielem miecza miał być Bolesław Konradowic[53].

Marian Morelowski uważał, że miecz powstał w XII w. nad Mozą lub Renem, a jego pierwszym właścicielem mógł być książę mazowiecki i krakowski Bolesław Kędzierzawy, syn Bolesława Krzywoustego. Z czasem badacz nie wykluczał także osoby Bolesława, syna Mieszka Starego[54], podobnie jak Brygida Kürbisówna[55]. M. Morelowski sugerował, że Konrad Mazowiecki i jego spadkobiercy weszli w posiadanie Szczerbca, przejmując go wraz z Kujawami po Bolesławie Mieszkowicu, który tytułował się księciem Kujaw i do którego tradycji nawiązywali. Zważywszy okoliczności, w jakich nastąpiła śmierć Bolesława (w bitwie nad Mozgawą w 1195 r. w rezultacie rywalizacji między linią wielkopolską a małopolsko-mazowiecką), pogląd ten wydaje się jednak bardzo dyskusyjny[56].

W. Semkowicz – podobnie jak i M. Morelowski – uważał, że biorąc pod uwagę tytulaturę Bolesława, w rachubę mogliby wchodzić Bolesław Kędzierzawy i Bolesław Mieszkowic. Wybitny mediewista na podstawie analizy paleograficznej napisów na mieczu uznał, że pochodzi on z tego samego warsztatu, co przechowywana

[52] W. Eljasz-Radzikowski, *Szczerbiec*…, s. 44–45. Poglądy W. Eljasza-Radzikowskiego przypomniał niedawno M. Wilk – tenże, *Szczerbiec i bulla*, „Sygnały Płockie" 11 (2007), s. 8.

[53] M. Gumowski, *Szczerbiec*…, s. 13–14; S.K. Kuczyński, *O polskim mieczu*…, s. 567–569; Z. Żygulski jun., *Szczerbiec*…, s. 340–341. Por.: M. Haisig, *rec. pracy M. Gumowskiego, Szczerbiec – polski miecz koronacyjny*, „Studia Źródłoznawcze" 8 (1963), s. 218–219.

[54] M. Morelowski, *Szczerbiec, ocalone korony i Bolesław Kędzierzawy*, „Czas" 83 (1931) nr 296, s. 8; tenże, *Szczerbiec, autentyczność*…, s. 102; S.K. Kuczyński , *O polskim mieczu*…, s. 568; Z. Żygulski jun., *Szczerbiec*..., s. 334–335.

[55] B. Kürbisówna, *Inskrypcje*, [w:] *Słownik starożytności słowiańskich: encyklopedyczny zarys kultury Słowian od czasów najdawniejszych do schyłku wieku XII*, t. 2, red. W. Kowalenko, G. Labuda, T. Lehr-Spławiński, Wrocław–Warszawa–Kraków 1964, s. 274.

[56] M. Morelowski, *Szczerbiec*, „Studia do Dziejów Wawelu" 3 (1968), s. 27–28; tenże, *Szczerbiec, autentyczność*…, s. 102; A. Nadolski, *Szczerbiec*…, s. 117, przyp. 117.

w Kaliszu srebrna patena Mieszka Starego z drugiej połowy XII stulecia. Jednocześnie według historyka należy zastrzec, że napis na Szczerbcu mógł pierwotnie brzmieć tylko w ten sposób: *Iste est gladius principis Boleslai ducis Polonie*, gdyż taki był tytuł książąt dzielnicowych w XII w., natomiast dodatki w napisie *et haeredis*, *et Mazowiae, Lanciciae* mają pochodzić widocznie z czasów późniejszych, zapewne od Łokietka, który w taki sposób pragnął może podkreślić swe prawa dziedziczne – wszak i w dokumentach tytułował się on dziedzicem, *haeres regni Poloniae*. Jako spadkobierca Kujaw Władysław Łokietek miał znaleźć w skarbcu kruszwickim po Bolesławie Mieszkowicu i użył go do swej koronacji królewskiej[57].

Z niezwykle oryginalną, ale zupełnie, jak się wydaje, fantastyczną hipotezą wystąpił Aleksander Czołowski w nieopublikowanej pracy *Nieznana przeszłość Szczerbca (odzyskanego z Rosji*, (Lwów 1943). Uznał on miecz za kopię oryginalnego Szczerbca, wykonaną w połowie XV w. przez złotników krakowskich i przesłaną następnie bohaterowi narodowemu Albanii – Skanderbegowi, jako dowód uznania i dar honorowy. Kopia ta miała powrócić do Polski w XVII w., a następnie zostać oddana Janowi III Sobieskiemu. Przez niego też miała być umieszczona w skarbcu Sobieskich w Żółkwi, skąd następnie trafiła do Nieświeża[58]. M. Morelowski wykluczył, aby Szczerbiec trafił do Ermitażu z Nieświeża, jak chciał np. W. Eljasz-Radzikowski[59].

A. Nadolski po analizie bronioznawczej wskazującej na XIII-wieczne pochodzenie miecza – jak była o tym mowa – początkowo wiązał miecz z Bolesławem mazowieckim, później jednak przedstawił hipotezę wiążącą Szczerbiec z żyjącym w drugiej połowie XIII w. księciem kaliskim Bolesławem Pobożnym (synem Władysława Odonica), którego córka Jadwiga została potem żoną

[57] W. Semkowicz, *Paleografia*…, s. 504–505.

[58] S.K. Kuczyński, *O polskim mieczu*…, s. 5–18.

[59] W. Eljasz-Radzikowski, *Szczerbiec*…, s. 26, 56–60; M. Morelowski, *Szczerbiec, autentyczność*…, s. 101–103.

Władysława Łokietka[60]. Tę ostatnią teorię poparł Jan P. Sobolewski, który m.in. uznał, że inskrypcje na rękojeści (jelcu) miecza mają charakter nawiązujący do kabały (przez co miecz miałby być rodzajem amuletu), zwrócił też uwagę na analogie z hebrajskimi monetami z terenów Polski. Zaproponował, że miecz mógł być darem dla Bolesława wielkopolskiego od Żydów z Kalisza, których ten książę obdarzył w 1264 r. wielkim przywilejem[61]. Po uwagach J.P. Sobolewskiego dwukrotnie uznano jego rację odnośnie żydowskiego podarunku dla Bolesława Pobożnego[62].

Rafał T. Prinke powiązał ornamentykę miecza z templariuszami[63]. Ciekawą koncepcję przedstawił Olgierd Ławrynowicz. Nie wykluczył on, że już w czasie koronacji Przemysła II użyto Szczerbca, którego pierwotnym właścicielem mógł być jego stryj Bolesław Pobożny. Jako insygnium polskiej władzy królewskiej wręczony został Wacławowi II, a w późniejszym czasie został przejęty przez Łokietka i użyty w czasie jego koronacji w 1320 r.[64]

Ustalenia historyków, widzących w Bolesławie Pobożnym księcia, dla którego wykonano miecz, skrytykował Z. Żygulski junior. Wskazał m.in., że wzmianka o Bolesławie na mieczu może być myląca, bowiem nie było zwyczaju ozdabiania w ten sposób broni, a próby klasyfikacji Szczerbca według ustalonej typologii mieczy są bezzasadne, bowiem dla Szczerbca nie ma odpowiednich analogii. Natomiast przychylił się do teorii R.T. Prinkego

[60] A. Nadolski , *Jeszcze raz…*, s. 223–225; Z. Żygulski jun., *Szczerbiec…*, s. 343. Zob. także: A. Nadolski, *O szczerbcu, orle, i świętym Stanisławie (głos w dyskusji)*, [w:] *Imagines Potestatis. Rytuały…*, s. 168.

[61] J.P. Sobolewski, *Szczerbiec, insignium – amulet Bolesława Pobożnego*, [w:] *Z dziejów średniowiecznej Europy środkowowschodniej. Zbiór studiów*, J. red. J. Tyszkiewicz, Warszawa 1998, s. 84–92; O. Ławrynowicz, *Treści ideowe…*, s. 109–110; Z. Żygulski jun., *Szczerbiec…*, s. 343–344.

[62] S. Kazimierski, *Szczerbiec – legenda i próba dojścia do prawdy*, „Kurier Galicyjski" 18 (2008), b.s; *Historia Statutu Kaliskiego, księcia Bolesława Pobożnego z roku 1264 i jego iluminacji przez Artura Szyka w latach 1926–1928*, oprac. M. Fuks, A.B. Skotnicki, J. Podolska, M. Szukalak, Warszawa 2012, s. 28; A.R. Juszczak, *Statut kaliski…*, s. 212.

[63] R.T. Prinke, *The Jagged Sword and Polish Rosicrucians*, „Journal of Rosicrucian Studies" 1 (1983), s. 3; Z. Żygulski jun., *Szczerbiec…*, s. 348.

[64] O. Ławrynowicz, *Treści ideowe…*, s. 71.

o pochodzeniu miecza od templariuszy i stwierdził, że na pewno wykonano go w Europie Zachodniej[65].

Wieloletnia ścisła współpraca Bolesława Konradowica z Władysławem Łokietkiem każe postawić pytanie, czy w przekazaniu Szczerbca nie pośredniczył Bolesław II płocki (syn Siemowita I mazowieckiego), który od 1320 r. stał się mieczem koronacyjnym królów polskich[66]. W takiej sytuacji naturalnym pośrednikiem w jego przejściu w ręce Łokietka wydawałby się Bolesław II, bratanek Bolesława I. Ostatnio dominuje hipoteza, że miecz należał pierwotnie do Bolesława Pobożnego, ojca Jadwigi, żony Władysława Łokietka[67]. Agnieszka Teterycz-Puzio, która na pierwotnego właściciela Szczerbca upatrzyła sobie Bolesława II płockiego, zwróciła uwagę, że do małżeństwa Jadwigi i Łokietka doszło po śmierci Bolesława wielkopolskiego, zaś relacje Władysława z jego następcą, Przemysłem II, nie były zbyt zażyłe[68].

Przytomne spostrzeżenia posiadał J. Lileyko. Uznał on, że Władysław Łokietek mógł posłużyć się w czasie koronacji mieczem, który odziedziczył po Bolesławie Wstydliwym[69].

Wydaje się, że argumenty genealogiczne przemawiają przede wszystkim za osobą Bolesława Konradowica, który był przecież rodzonym, a przy tym bezdzietnym stryjem Władysława

[65] Z. Żygulski jun., *Szczerbiec*…, s. 344, 351–352.

[66] S.K. Kuczyński, *Pieczęcie*…, s. 224; A. Nadolski, *O szczerbcu*…, s. 168; A. Teterycz -Puzio, *XIII-wieczni Piastowie mazowieccy – książęta nieudolni czy niedoceniani? Próba oceny*, [w:] *Zamek Królewski w Warszawie – Muzeum. Studia i Materiały. VII. Dziedzictwo książąt mazowieckich. Stan badań i postulaty badawcze: materiały z sesji naukowej zorganizowanej przez Zamek Królewski w Warszawie – Muzeum i Archiwum Główne Akt Dawnych, 27–28 października 2016 r.*, red. nauk. J. Grabowski, R. Mroczek, P. Mrozowski, Warszawa 2017, s. 31.

[67] J.P. Sobolewski, *Szczerbiec*…, s. 71–72, 94; A. Teterycz-Puzio, *XIII-wieczni Piastowie*…, s. 31.

[68] B. Nowacki, *Przemysł II. Odnowiciel Korony Polskiej (1257–1296)*, Kraków 2007, s. 164–165, 171, 177, 179–180, 212, 215, 217, 234; A. Teterycz-Puzio, *XIII-wieczni Piastowie*…, s. 31; taż, *"Bolesław, duke of Greater Poland, Mazovia, and Łęczyca". Who was the first Piast owner of Szczerbiec – the jagged coronation sword of Polish kings?*, „Quaestiones Medii Aevi Novae" 25 (2020), s. 359–371. Zob. także: S.K. Kuczyński, *Miejsce Płocka w kulturze średniowiecznej Polski*, „Notatki Płockie" 32 (1987) z. 3, s. 25; zob.: T. Maciejewski, *Graduał Bolesława II Mazowieckiego*, „Musica Medii Aevi" 6 (1977), s. 9–35; M. Biborski, J. Stępiński, G. Żabiński, *Nowe badania nad Szczerbcem – mieczem koronacyjnym królów polskich*, „Studia Waweliana" 14 (2009), s. 240, 243–251.

[69] J. Lileyko, *Regalia polskie*…, s. 77–78.

Łokietka. A. Nadolski zwrócił uwagę, że zupełnie logiczne wydaje się przypuszczenie, iż cenny miecz bezpotomnie zmarłego Bolesława przeszedł na jego brata Kazimierza kujawskiego, a następnie na syna tego ostatniego Władysława. Dużo mniej jasno przedstawia się sposób, w jaki Łokietek mógłby wejść w posiadanie miecza należącego pierwotnie do Bolesława Mieszkowica, zatem do przedstawiciela linii wielkopolskiej. Wiadomo, że stosunki między tą linią a Piastami mazowiecko-kujawsko-łęczyckimi były dalekie od przyjaźni. Nawet gdybyśmy przyjęli, że Łokietek po objęciu dzielnicy wielkopolskiej w 1296 r. zawładnął Szczerbcem leżącym w tamtejszym skarbcu, niełatwo byłoby wyjaśnić, dlaczego w ćwierć wieku później przy swej koronacji użył tego właśnie, obcego miecza. Zupełnie natomiast zrozumiałe jest posłużenie się w tak uroczystej chwili cenną pamiątką rodzinną, spuścizną po ojcu i stryju[70].

W pierwszej połowie XIII w. działał w Płocku nieznany z imienia złotnik, któremu przypisać należy wykonanie wspomnianego kielicha i pateny z wizerunkami Konrada Mazowieckiego i jego rodziny. Z tym samym warsztatem złotniczym, w którym wykonano paramenty Konrada, łączono również dekoracje rękojeści Szczerbca[71]. Jego grawerowana, dwustronna dekoracja złoconej rękojeści z wyobrażeniem Baranka Bożego i symboli czterech ewangelistów oraz ornamentem roślinnym, zaopatrzona w napisy łacińskie, wykazuje pewne analogie z dekoracjami paramentów kościelnych fundacji Konrada Mazowieckiego[72]. Tadeusz Żebrowski temu samemu mistrzowi, który wykonał kielich i patenę przypisuje także wykonanie ozdób i napisów na mieczu sporządzonym dla Bolesława Konradowica[73]. Także Tadeusz Dobrowolski bardziej skłaniał się ku temu ostatniemu księciu niż Bolesławowi, synowi Mieszka Starego, podobnie jak jeszcze wcześniej Aleksander

[70] A. Nadolski, *Szczerbiec*…, s. 116–117.

[71] K. Askanas, *Z dziejów*…, s. 132.

[72] T. Mroczko, *Polska sztuka*…, s. 205.

[73] T. Żebrowski, *Stolica książąt*…, s. 72.

Brückner[74]. Wykonanie Szczerbca dla Bolesława mazowieckiego przypisał także Marian Głosek[75]. Zdaniem Dariusza Piwowarczyka miecz pierwotnie należał do Bolesława Pobożnego albo Bolesława Konradowica[76].

3. Najnowsze badania

Dla wyjaśnienia różnych kwestii, dotychczas niezbadanych, zwłaszcza rodzaju tworzywa i techniki wykonania miecza, powołano komisję rzeczoznawców, którzy dysponowali nowocześniejszą aparaturą badawczą. Pracą owej komisji kierował Marcin Biborski z Instytutu Archeologii Uniwersytetu Jagiellońskiego, mający do pomocy Janusza Stępińskiego i Grzegorza Żabińskiego z Muzeum Zamkowego w Malborku. Badania zostały przeprowadzone w dniach 7–17 stycznia 2008 r., a ich wyniki okazały się pod wieloma względami zaskakujące. Z badań wynika, że materiałem do wykucia głowni była nierównomiernie nawęglona stal, półtwarda, pochodzenia dymarskiego, zawierająca dość liczne wtrącenia żużlu, charakterystyczne dla metalurgii XIII i XIV stulecia[77]. Ustalono, że skład materiału, z którego wykonano głownię, jest charakterystyczny dla metalurgii okresu jego pochodzenia, z pewnością jest to zatem miecz średniowieczny, a nie późniejsza replika[78]. Rękojeść Szczerbca przed 1764 r. (z którego pochodzi rysunek J.K. Wernera po koronacji Stanisława Augusta Poniatowskiego) została przerobiona na obecny kształt. Tak więc głowica z jelcem stanowią pierwotne elementy rękojeści o tej samej warsztatowej technice

[74] *Encyklopedia staropolska*, oprac. A. Brückner, t. 2, Warszawa 1937–1939, s. 580; T. Dobrowolski, *Sztuka romańska w Krakowie*, PP 42 (1925) t. 167, s. 44; tenże, *Sztuka polska od czasów najdawniejszych do ostatnich*, Kraków 1974, s. 82.

[75] M. Głosek, *Miecze…*, s. 16.

[76] D. Piwowarczyk, *Obyczaj rycerski w Polsce późnośredniowiecznej (XIV–XV wiek)*, Warszawa 2000, s. 91.

[77] Z. Żygulski jun., *Szczerbiec…*, s. 352–353; M. Biborski, *Szczerbiec – koronacyjny miecz królów polskich*, „Alma Mater" 122/123 (2010), s. 77–82.

[78] M. Biborski, J. Stępiński, G. Żabiński, *Szczerbiec (The Jagged Sword) – The Coronation Sword of the Kings of Poland*, „Gladius. Estudios sobre armas antiguas, armamento, arte militar y vida cultural en Oriente y Occidente" 31 (2011), s. 101–102, 105, 139.

i stylistyce, wytworzone tą samą ręką, zaś złote płytki trzonu zostały dodane później, w innym warsztacie, przypuszczalnie przez dwóch złotników[79]. Na podstawie analizy inskrypcji ornamentów badacze skrytykowali zarówno kabalistyczną teorię J.P. Sobolewskiego, jak i wiązanie miecza z templariuszami. Pismo uznali za charakterystyczne dla okresu od końca XII do około połowy XIII stulecia. Z kolei analiza typochronologiczna ich zdaniem mogłaby wskazywać na okres między połową XIII w. a około 1325 rokiem. Potwierdzili istnienie pewnych stylistycznych analogii ze sztuką z kręgów nadreńskiego i nadmozańskiego, które mogłyby wskazywać na pochodzenie miecza z pierwszej połowy wieku XIII[80]. Zgodzili się, że jego najbardziej prawdopodobnym właścicielem był Bolesław Pobożny. Zaproponowali przy tym, że mógł on otrzymać miecz od swego brata Przemysła I podczas pasowania na rycerza w roku 1245[81].

Do przekreślonej przez trzech badaczy teorii J.P. Sobolewskiego odniósł się ostatnio Artur R. Juszczak. Trzej autorzy uznali, że inskrypcje hebrajskie z imionami Boga zapisywane w języku łacińskim były nie tylko nieakceptowane przez ortodoksyjnych Żydów w XIII w., ale według badaczy hebrajska inskrypcja zapisana w sposób jak na jelcu Szczerbcu nie miała mocy i zamiast pomóc, mogła nawet zaszkodzić posiadaczowi miecza. Ponadto zawęzili zasięg XIII-wiecznej kabały do Półwyspu Iberyjskiego, negując możliwość przekazania miecza z taką inskrypcją osobie pochodzenia nieżydowskiego[82]. A.R. Juszczak zwrócił uwagę, że mistycyzm będący nośnikiem kabały rozwijał się w latach 1150–1250 w Kordobie, ale i na terenie Niemiec[83]. Mistycyzm żydowski rozwijający się w Niemczech był nośnikiem myśli, którą niekoniecznie należy nazwać kabałą, lecz doskonale koresponduje z zaklęciem na Szczerbcu[84]. Przeprowadzenia badań nad napisem na nowo pod-

[79] J. Lileyko, *Regalia polskie*…, s. 70; Z. Żygulski jun., *Szczerbiec*…, s. 353.

[80] M. Biborski, J. Stępiński, G. Żabiński, *Szczerbiec*…, s. 118, 120–122, 125–127.

[81] Tamże, s. 137–140.

[82] M. Biborski, J. Stępiński, G. Żabiński, *Nowe badania*…, s. 246.

[83] A.R. Juszczak, *Statut kaliski*…, s. 211.

[84] Tamże, s. 211–212.

jął się A.R. Juszczak. Ową inskrypcję na jelcach Szczerbca uznał za żydowskie zaklęcie o treści: *Ktokolwiek te imiona Boga JHWH ze sobą nosić będzie, temu żadne niebezpieczeństwo w ogóle nie zaszkodzi* albowiem *Żarliwą wiarę wzbudzają: JESTEM, KTÓRY JESTEM; WSZECHMOCNY; PASTERZ*. Zdaniem wspomnianego uczonego, Szczerbiec napisem dającym ponadnaturalną boską opiekę miał być darem Żydów dla Bolesława Pobożnego za uzyskanie od władcy ochrony[85].

Zakończenie

Podsumowując rozważania, można dojść do następujących wniosków. Poglądy historyków sztuki na chronologię Szczerbca wykazują znaczne rozbieżności, oscylując między ostatnią ćwiercią XII a czwartym dziesięcioleciem XIII stulecia. Kryterium epigraficzne, które w dotychczasowych dyskusjach odgrywało rolę zasadniczą, w rzeczywistości może być mocno wątpliwe i nie dawać podstawy do datowania bardziej precyzyjnego niż w ramach lat 1175–1250, co oczywiście znów niczego nie rozstrzyga. W tym stanie rzeczy należy zwrócić baczniejszą uwagę niż dotąd na wyniki analizy bronioznawczej i na dane genealogiczne. Pierwsze przemawiają za XIII-wiecznym pochodzeniem Szczerbca. Analiza genealogiczna mocno faworyzuje Bolesława I mazowieckiego[86]. Ostatnie badania napisów na mieczu jako władcę, który był jego pierwszym właścicielem i odpowiedni kontekst historyczny wskazują według badaczy na Bolesława Pobożnego. Według mnie jednak ten ostatni władca nie był jedynym Bolesławem, któremu Żydzi mogli podarować miecz. Przywilej księcia wielkopolskiego pochodzi z 1264 r.[87], a badania epigraficzne – jak wspomniano – wskazują wcześniejsze powstanie miecza i każą nie wykraczać

[85] Tamże, s. 215.

[86] A. Nadolski, *Szczerbiec…*, s. 117.

[87] *Kodeks dyplomatyczny Wielkopolski*, t. I, wyd. I. Zakrzewski, Poznań 1877, nr 605; B. Hlebionek, *Bolesław Pobożny. Wielkopolska na drodze do Zjednoczonego Królestwa (1224/1227 – 6, 13 lub 14 IV 1279)*, Kraków 2017, s. 130–131.

poza rok 1250. Warto pamiętać, że Bolesław Konradowic był od swojego imiennika także starszy (od 16 do 19 lat)[88]. Z kolei istnienie gminy żydowskiej w Płocku – odwiedzanym przez handlujących niewolnikami żydowskich kupców już w XI w. – potwierdzone jest dla XIII stulecia[89]. Z 1237 r. pochodzi najstarszy przywilej lokacyjny miasta Płocka[90]. W dyplomie mowa jest o lokacji nowego miasta, zamierzonej przez księcia Konrada Mazowieckiego przy współudziale jego synów: Bolesława, Siemowita i Siemomysła[91]. Prawdziwym inicjatorem lokacji Płocka byli Konrad i władający północnym Mazowszem Bolesław, którzy dążyli do przejęcia biskupiego starego miasta[92]. W dokumencie lokacyjnym wśród punktów orientacyjnych wymieniona jest studnia żydowska, którą lokalizuje się na terenie XIX-wiecznego „miasta żydowskiego", zakładając *a priori*, że Żydzi zamieszkiwali ten teren od wczesnego średniowiecza[93]. Moim zdaniem nic nie stoi na przeszkodzie, aby uznać, że Szczerbiec w darze od społeczności żydowskiej mógł otrzymać zarówno Bolesław Pobożny, jak i jego mazowiecki imiennik.

---

88 Zob.: O. Balzer, *Genealogia Piastów*, Kraków 2021, s. 403–410, 497–505.

89 M. Bałaban*, Kiedy i skąd przybyli Żydzi do Polski*, Warszawa 1931, s. 10; H. Zaremska, *Początki żydowskiej obecności i osadnictwa na ziemiach polskich [X–XV w.]*, w: *Atlas historii Żydów polskich*, red. W. Sienkiewicz, Warszawa 2010, s. 33; M. Wodziński, *Chasydzki szlak Mazowsza*, Warszawa 2020, s. 97.

90 KDMaz, nr 11; ZDMaz, nr 362; *Zbiór dokumentów i listów miasta Płocka*, t. I: *1065–1495*, wyd. M.S. Szacherska, Warszawa 1975 (dalej: ZDiLMP), nr 9; s. Pazyra, *Geneza i rozwój miast mazowieckich*, Warszawa 1959, s. 90.

91 KDMaz, nr 11; ZDMaz, nr 362; ZDiLMP, nr 9; T. Kiersnowska, *Płock, Czersk i Błonie – trzy ośrodki wczesno- miejskie z XI–XIII wieku na Mazowszu*, w: *Miasto zachodnio-słowiańskie w XI–XII wieku. Społeczeństwo – kultura*, kom red. L. Leciejewicz, W. Wojciechowski, J. Ziomecki, Wrocław–Warszawa–Kraków 1991, s. 42; B. Dymek, *Historia i kultura Mazowsza do 1526 r.*, Żyrardów 2005, s. 55, 102.

92 T. Kordala, *Płock w zaraniu dziejów*, Płock 1995, s. 28. Bolesław I zarządzał Mazowszem od 1234 r., przebywając przeważnie w Płocku. Konrad po podziale swojej dzielnicy zachował władzę zwierzchnią i wydawał akty prawne także w dzielnicach synów – T. Żebrowski, *Stolica książąt*…, s. 60.

93 P. Fijałkowski, Żydzi w miastach Mazowsza w XIII–XVIII wieku, w: *Mazowieckie miasteczka na przestrzeni wieków. Wybrane zagadnienia rozwoju gospodarczego, społecznego i kulturowego*, red. A. Stawarz, Warszawa 1999, s. 61; A. Gołembnik, *Rozwój przestrzenny wczesnośredniowiecznego Płocka – gród, osada, miasto*, w: *Wczesnośredniowieczny Płock*, red. Tenże, Warszawa 2002, s. 33; s. Witkowski, Żydzi na ziemiach polskich w średniowieczu: z uwzględnieniem Śląska i Pomorza Gdańskiego, Olkusz 2007, s. 28.

Od XIX w. historycy wysuwali różne teorie na temat osoby księcia, dla którego miano wykonać Szczerbiec. Pojawiały się także wątpliwości co do jego autentyczności. Badania naukowców z różnych dziedzin i postęp techniczny wpłynęły na przybliżenie się do prawdy o mieczu. W obecnych czasach wątpliwości co do jego oryginalności jest mniej, a wśród kandydatów do pierwotnego właściciela pozostali – także według mnie – jak właśnie wspomniano dwaj władcy: Bolesław Pobożny, książę wielkopolski i Bolesław I mazowiecki. Należy mieć nadzieję, że kolejne badania jeszcze bardziej przybliżą nas do prawdy o Szczerbcu, a pewnego dnia ujawnią całkowitą prawdę o jego przeznaczeniu.

Bibliografia

Źródła

Anonim tzw. Gall, *Kronika polska*, przekł. R. Grodecki, wstęp i oprac. M. Plezia, Wrocław–Warszawa–Kraków 2008.

Galla Kronika, wyd. A. Bielowski, [w:] Monumenta Poloniae Historica (dalej: MPH), t. I, Lwów 1864.

Jana Długosza Roczniki czyli Kroniki Sławnego Królestwa Polskiego, tłum. s. Gawęda, Z. Jabłoński, A. Jochelson, J. Radziszewska, K. Stachowska, A. Strzelecka, ks. 2, Warszawa 1962; tłum. J. Mrukówna, ks. 9, Warszawa 1975; przekł. J. Mrukówna, weryfikacja przekł. J. Wyrozumski, K. Ożóg, ks. 12, Warszawa 2004.

Joannis Dlugossii Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae, editionem curavit et introductionem scripsit J. Dąbrowski, lib. 2,Varsoviae 1964; cons. ed. Z. Budkowa, I. Garbacik, A. Kamiński, s. Mikucki, J. Mitkowski, M. Plezia, K. Pieradzka, W. Semkowicz-Zaremba, lib. 9, Warszawa 1978; cons. ed. K. Baczkowski, M. Kowalczyk, J. Mruk, K. Ożóg, Cz. Pirożyńska, D. Turkowska, J. Wyrozumski, lib. 12, Cracoviae 2003.

Kodeks dyplomatyczny księstwa mazowieckiego obejmujący bulle papieżów, przywileje królów i książąt mazowieckich nadane tak korporacyji jak i osób prywatnych, wyd. J.T. Lubomirski, Warszawa 1863.

Kodeks dyplomatyczny Małopolski, t. II (1153–1333), wyd. F. Piekosiński, Kraków 1886.

Kodeks dyplomatyczny Polski, t. II, wyd. L. Ryszczewski, A. Muczkowski, Warszawa 1848–1853.

Kronika książąt polskich (Chronica principium Poloniae), wyd. Z. Węclewski, [w:] MPH, t. III, Lwów 1878.

Kronika polska (Chronica Polonorum), wyd. L. Ćwikliński, [w:] MPH, t. III, Lwów 1878.

Kronika wielkopolska, przetł. K. Abgarowicz, wstęp i komentarze oprac. B. Kürbisówna, Warszawa 1965.

Kronika wielkopolska, wyd. B. Kürbis, [w:] Monumenta Poloniae Historica seria nova, t. VIII, Warszawa 1970.

Magistri Vincentii Chronicon Polonorum = Mistrza Wincentego Kronika Polska, wyd. A. Bielowski, Lwów 1872.

Mistrz Wincenty (tzw. Kadłubek), *Kronika polska*, przeł. i oprac. B. Kürbis, indeks sporządziła D. Zydorek, Wrocław–Warszawa–Kraków 1992.

Zbiór ogólny przywilejów i spominków mazowieckich, t. I, wyd. J.K. Kochanowski, Warszawa 1919.

Opracowania

Adamczuk A., *Szczerbiec – miecz sprawiedliwości. Próba analizy ikonologicznej*, „Roczniki Humanistyczne" 60 (2012) z. 4.

Alkar [A. Kraushar], *Klejnoty koronne polskie*, „Przewodnik Naukowy i Literacki" 24 (1896) z. 1.

Askanas K., *O niektórych zabytkach rzemiosła artystycznego epoki romańskiej w Płocku*, „Notatki Płockie" 48 (1968).

Askanas K., *Sztuka Płocka*, Płock 1991.

Askanas K., *Z dziejów sztuki Płocka*, [w:] *Dziesięć wieków Płocka*. Wybrane tematy, red. J. Chojnacki, s. Chrzanowski, L. Grzegorek, s. Kostanecki, M. Sołtysiak, Płock 1969.

Balzer O., *Skarbiec i archiwum koronne w dobie przedjagiellońskiej*, Oświęcim 2016.

Barański M.K., *Dynastia Piastów w Polsce*, Warszawa 2005.

Biborski M., *Szczerbiec – koronacyjny miecz królów polskich*, „Alma Mater" 122/123 (2010).

Biborski M., Stępiński J., Żabiński G., Szczerbiec (The Jagged Sword) – *The Coronation Sword of the Kings of Poland*, „Gladius. Estudios sobre armas antiguas, armamento, artemilitar y vida cultural en Oriente y Occidente" 31 (2011).

Biborski M., Stępiński J., Żabiński G., *Nowe badania nad Szczerbcem – mieczem koronacyjnym królów polskich*, „Studia Waweliana" 14 (2009).

Bryl J., *Szczerbiec w świetle ostatnich badań*, Kraków 1881.

Chodyński A.R., *Szczerbiec – miecz koronacyjny królów polskich*, [w:] *Imagines potestatis. Insygnia i znaki władzy w Królestwie Polskim i Zakonie Niemieckim. Katalog wystawy w Muzeum Zamkowym w Malborku 8 czerwca – 30 września 2007 roku*, red. J. Trupinda, Malbork 2007.

Ciechanowski K., *Epigrafia romańska i wczesnogotycka w Polsce*, Wrocław 1965.

Dobrowolski T., *Sztuka polska od czasów najdawniejszych do ostatnich*, Kraków 1974.

Dobrowolski T., *Sztuka romańska w Krakowie*, „Przegląd Powszechny" 42 (1925) t. 167.

Eljasz-Radzikowski W., *Korony królów polskich*, „Roczniki Towarzystwa Przyjaciół Nauk Poznańskiego" 26 (1900) z. 2.

Eljasz-Radzikowski W., *Szczerbiec, miecz Bolesławowski*, Kraków 1898.

Encyklopedia staropolska, oprac. A. Brückner, t. 2, Warszawa 1937–1939.

Głosek M., *Miecze środkowoeuropejskie z X–XV w.*, Warszawa 1984.

Grabowski J., *Poczet książąt i księżnych mazowieckich*, Kraków 2019.

Grudziński T., *Ze studiów nad kroniką Galla. Rozbiór krytyczny pierwszej księgi*, „Zapiski Towarzystwa Naukowego w Toruniu" 17 (1952) z. 3–4 (og. zb. 151–152).

Gumowski M., *Szczerbiec. Polski miecz koronacyjny*, „Małopolskie Studia Historyczne" 2 (1959) z. 2/3.

Haisig M., rec. pracy M. Gumowskiego, *Szczerbiec – polski miecz koronacyjny*, „Studia Źródłoznawcze" 8 (1963).

Historia Statutu Kaliskiego, księcia Bolesława Pobożnego z roku 1264 i jego iluminacji przez Artura Szyka w latach 1926–1928, oprac. M. Fuks, A.B. Skotnicki, J. Podolska, M. Szukalak, Warszawa 2012.

Juszczak A.R., *Statut kaliski i miecz „Szczerbiec" jako paradygmat i 'niedogodny' świadek ochrony życia i mienia mniejszości żydowskiej w Polsce*, [w:] *W trosce o bezpieczne jutro. Reminiscencje i zamierzenia*, t. 4, red. nauk. A. Stoppel, N. Majchrzak, Poznań 2018.

Kazimierski S., *Szczerbiec – legenda i próba dojścia do prawdy*, „Kurier Galicyjski" 18 (2008).

Kopera F., *Dzieje skarbca koronnego czyli insygniów i klejnotów koronnych Polski*, Kraków 1904.

Kopera F., *O napisach na mieczu koronacyjnym królów polskich*, „Wiadomości Numizmatyczno-Archeologiczne" 9 (1917).

Kopera F., rec. pracy J.N. Sadowskiego, *Miecz koronacyjny polski »Szczerbcem« zwany*, „Kwartalnik Historyczny" 12 (1898).

Kraszewski K., *W sprawie Szczerbca Bolesławowego*, Warszawa 1879.

Kuczyński S.K., *Miejsce Płocka w kulturze średniowiecznej Polski*, „Notatki Płockie" 32 (1987), z. 3.

Kuczyński S.K., *O polskim mieczu koronacyjnym*, „Przegląd Historyczny" 52 (1961) nr 3.

Kuczyński S.K., *Pieczęcie książąt mazowieckich*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1978.

Kürbisówna B., *Inskrypcje*, [w:] *Słownik starożytności słowiańskich: encyklopedyczny zarys kultury Słowian od czasów najdawniejszych do schyłku wieku XII*, t. 2, red. W. Kowalenko, G. Labuda, T. Lehr-Spławiński, Wrocław–Warszawa–Kraków 1964.

Miecz sprawiedliwości, wtórnie koronacyjny królów polskich, tzw. Szczerbiec, XII (?), [w:] *Sztuka polska przedromańska i romańska do schyłku XIII wieku* t. 1, cz. 2, red. M. Walicki, Warszawa 1971.

Lileyko J., *Regalia polskie*, Warszawa 1987.

Ławrynowicz O., *Treści ideowe broni rycerskiej w Polsce wieków średnich*, „Acta Archaeologica Lodziensia" 51 (2005).

Łepkowski J., *Szczerbiec*, „Czas" 225 (1881).

Maciejewski T., *Graduał Bolesława II Mazowieckiego*, „Musica Medii Aevi" 6 (1977).

Morelowski M., *Muzealne rewindykacje delegacji polskiej w Moskwie*, „Przegląd Współczesny" 5 (1926) t. 17, nr 48.

Morelowski M., *Szczerbiec*, „Studia do Dziejów Wawelu" 3 (1968).

Morelowski M., *Szczerbiec, autentyczność, datowanie, źródła sztuki*, „Sprawozdania Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego", seria A, 15 (1960).

Morelowski M., *Szczerbiec, ocalone korony i Bolesław Kędzierzawy*, „Czas" 83 (1931) nr 296.

Mroczko T., *Polska sztuka przedromańska i romańska*, Warszawa 1988.

Nadolski A., Jeszcze raz o Szczerbcu, „Materiały Muzeum Wnętrz Zabytkowych w Pszczynie" 7 (1992).

Nadolski A., *O szczerbcu, orle, i świętym Stanisławie (głos w dyskusji)*, [w:] *Imagines Potestatis. Rytuały, symbole i konteksty fabularne władzy zwierzchniej. Polska X–XV w. (z przykładem czeskim i ruskim)*, red. J. Banaszkiewicz, Warszawa 1994.

Nadolski A., *Szczerbiec. Próba analizy bronioznawczej*, „Acta Archeologica Lodziensia" 17 (1968).

Nahlik S.E., *Grabież dzieł sztuki. Rodowód zbrodni międzynarodowej*, Wrocław–Kraków 1958.

Naruszewicz A., *Historia narodu polskiego*, t. 3, Kraków 1860.

Nowacki B., *Przemysł II. Odnowiciel Korony Polskiej (1257–1296)*, Kraków 2007.

Piech Z., *Ikonografia pieczęci Piastów*, Kraków 1993.

Piwowarczyk D., *Obyczaj rycerski w Polsce późnośredniowiecznej (XIV–XV wiek)*, Warszawa 2000.

Plezia M., *Legenda o Szczerbcu Chrobrego*, [w:] *Wyobraźnia średniowieczna*, red. T. Michałowska, Warszawa 1996.

Prinke R.T., *The Jagged Sword and Polish Rosicrucians*, „Journal of Rosicrucian Studies" 1 (1983).

Rawita-Gawroński F., *Kijów: legendy, podania, dzieje. Studya i szkice historyczne*, serya III, Kijów–Warszawa 1915.

Rokosz M., *Legenda Szczerbca*, „Studia Historyczne" 31 (1988) z. l (120).

Rokosz M., *Polskie insygnia koronacyjne w średniowiecznych fabułach*, [w:] *Imagines potestatis. Rytuały, symbole i konteksty fabularne władzy zwierzchniej. Polska X–XV w. (z przykładem czeskim i ruskim)*, red. J. Banaszkiewicz, Warszawa 1994.

Rożek M., *Polskie koronacje i korony*, Kraków 1987.

Sadowski J.N., *Miecz koronacyjny polski „Szczerbcem" zwany*, „Rozprawy Akademii Umiejętności. Wydział Historyczno-Filozoficzny", seria II, 5 (1894).

Semkowicz W., *Paleografia łacińska*, Kraków 2007.

Smolikowski S., *Opis i rysunek miecza znajdującego się na wystawie paryzkiéj w roku 1878, oraz kilka uwag w sprawie Szczerbca Bolesławowego*, [w:] *W sprawie Szczerbca Bolesławowego*, „Biblioteka Warszawska" 1 (1879).

Sobolewski J.P., *Szczerbiec, insignium – amulet Bolesława Pobożnego*, [w:] *Z dziejów średniowiecznej Europy średniowiecznej Europy środkowowschodniej. Zbiór studiów*, red. J. Tyszkiewicz, Warszawa 1998.

Sulimczyk-Świeżawski E., *Epopeja ludowa o Chrobrym i jego Szczerbcu*, „Przegląd Bibliograficzno-Archeologiczny" 2 (1881).

Szajnocha K., *O „łaźni" Bolesława Chrobrego. Kopia hussarska. Szkice historyczne*, Lublin–Łódź 1918.

Szkaradek-Krotoski K., *Św. Stanisław biskup i jego zatarg z królem Bolesławem Śmiałym. Przyczynek do walki kulturalnej w Polsce z końcem XI. wieku*, Lwów 1905.

Teterycz-Puzio A., *"Bolesław, duke of Greater Poland, Mazovia, and Łęczyca". Who was the first Piast owner of Szczerbiec – the jagged coronation sword of Polish kings?*, „Quaestiones Medii Aevi Novae" 25 (2020),

Teterycz-Puzio A., *XIII-wieczni Piastowie mazowieccy – książęta nieudolni czy niedoceniani? Próba oceny*, [w:] *Zamek Królewski w Warszawie – Muzeum. Studia i Materiały. VII. Dziedzictwo książąt mazowieckich. Stan badań i postulaty badawcze: materiały z sesji naukowej zorganizowanej przez Zamek Królewski w Warszawie – Muzeum i Archiwum Główne Akt Dawnych, 27–28 października 2016 r.*, red. nauk. J. Grabowski, R. Mroczek, P. Mrozowski, Warszawa 2017.

Tomkowicz S., *Szczerbiec*, Kraków 1928.

Walicki M., *Wyposażenie artystyczne dworu i Kościoła*, [w:] *Sztuka polska przedromańska i romańska do schyłku XIII wieku*, t. 1, cz. 1, red. tenże, Warszawa 1971.

Wilk M., *Szczerbiec i bulla*, „Sygnały Płockie" 11 (2007).

Wolański A., *Los regaliów polskich*, „Przegląd Powszechny" 149 (1921).

Zakrzewski S., *Bolesław Chrobry Wielki*, Lwów–Warszawa–Kraków 1925.

Żebrowski T., *Stolica książąt mazowieckich i płockich w latach 1138–1495*, [w:] *Dzieje Płocka*, red. nauk. A. Gieysztor, Płock 1973.

Żygulski Z. jun., *Broń w dawnej Polsce na tle uzbrojenia Europy i Bliskiego Wschodu*, Warszawa 1982.

Żygulski Z. jun., *Szczerbiec*, [w:] *Urbsceleberrima. Księga pamiątkowa a 750-lecie lokacji Krakowa*, red. A. Grzybkowski, Z. Żygulski jun., T. Grzybkowska, Kraków 2008.